

בית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים אזרחיים

ע"א 8023/16

לפני: כבוד השופט נ' סולברג
כבוד השופטת ע' ברון
כבוד השופט ד' מינץ

המערערת: לילך נוזית ארביב אור

נ ג ד

המשיבה: חנה מרגרט פנטופט ג'נאח

ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בתל אביב-יפו
מיום 7.9.2016 (כבוד השופט ר' כהן) ב-ת"א 54540-06-15

תאריך הישיבה: כ"ד בשבט התשע"ח (19.02.2018)

בשם המערערת: עו"ד טוביה מצקביץ ; בעצמה
בשם המשיבה: עו"ד גונן קסטנבאום ; עו"ד מני חי

פסק-דין

השופטת ע' ברון:

1. עסקינן בערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בתל אביב-יפו מיום 7.9.2016 (כבוד השופט ר' כהן) ב-ת"א 54540-06-15, במסגרתו בוטלו הזכויות שהועברו למערערת, לילך נוזית ארביב אור, בדירת המנוח עמנואל ג'נאח ז"ל (להלן: המנוח).

2. הסכסוך שבין הצדדים נסב על דירה שהיתה בבעלות המנוח ברחוב גבעתי 7, בבת-ים (להלן: הדירה). המנוח התגורר בדירה עד שמצבו הרפואי לא איפשר זאת עוד, והוא עבר להתגורר בבית האבות "גן דוד" ברחובות. לגרסת המערערת, ביום 2.7.2014 חתם המנוח על מסמך שהכתיב לאחותו, אמיליה לולה ארביב (להלן: לולה), שבמסגרתו הצהיר על מתן הדירה במתנה למערערת (להלן: מסמך המתנה). במסמך המתנה מתואר כי הדירה ניתנת כאות תודה למערערת ולבן זוגה, גדעון ארביב, אחיינו של המנוח ובנה של לולה (להלן: גדעון), על שום הדאגה, תשומת הלב והסיוע שנתנו למנוח. ביום

16.11.2014 חתם המנוח בפני עורך הדין טוביה מצקביץ על ייפוי כוח בלתי חוזר וכן על טופס הצהרה לרשות המיסים-מקרקעין (להלן: עו"ד מצקביץ ו-ייפוי הכוח בהתאמה). ביום 16.4.2015 נפטר המנוח בלא שהותיר אחריו צוואה. לאחר שנפטר, ביום 29.4.2015 נרשמה הערת אזהרה על הזכויות בדירה לטובת המערערת, וביום 2.6.2015 נרשמה הדירה על שם המערערת במרשם המקרקעין. לאחר פטירת המנוח, המשיכה, חנה מרגרט פנטופט ג'נאח, שהיא בתו היחידה של המנוח המתגוררת דרך קבע בנורבגיה, הגיעה ארצה ועברה להתגורר בדירת המנוח; אז נודע לה על העברת הזכויות בדירה לטובת המערערת, אולם בלא שידעה על בסיס מה הזכויות הועברו. כנגד העברת הזכויות בדירה למערערת הגישה המשיבה את התביעה נושא הערעור. במסגרת תביעתה עתרה המשיבה לפסק דין הצהרתי שלפיו העברת הזכויות בדירה למערערת בטלה וחסרת תוקף. ביום 5.7.2015 ניתן צו מניעה זמני שאסר על כל דיספוזיציה בזכויות בדירה וכן אסר על נקיטת הליכים לפינוי המשיבה מהדירה.

פסק דינו של בית המשפט המחוזי

3. בית המשפט המחוזי קיבל את תביעת המשיבה וקבע כי העברת הזכויות בדירה למערערת מתבטלת, וכי המצב יוחזר לקדמותו כך שהזכויות בדירה ישובו ויירשמו על שם המנוח. במרכז פסק הדין ניצבו שתי סוגיות עיקריות: האחת, מהימנות מסמך המתנה; השנייה, מצבו הקוגניטיבי של המנוח במועד החתימה על מסמך המתנה.

כפי שתיאר בית המשפט המחוזי, לאחר שהוגש כתב התביעה נודע למשיבה על קיומו של מסמך המתנה, שהוגש במסגרת כתב ההגנה של המערערת. בשלב ניהול ההוכחות הגישה המשיבה מסמך המתוארך ליום 30.6.2014 שעליו חתום המנוח, ובו נוסח דומה אך לא זהה לתוכן מסמך המתנה (להלן: המסמך הנוסף). במסמך המתנה מופיעות השורות הבאות, שאינן מופיעות במסמך הנוסף: "לגבי בתי חנה, אף פעם לא התעניינה בי. אף פעם לא באה לבקר אותי, וכשהגיעה הגיעה מסיבות שלה ולבקר את קלרה ואת הבנות שלה. אף פעם לא היה קשר של אבא ובת ואף פעם לא נהגה בי כבת". בנוסף, במסמך המתנה, לאחר המילים "והם דואגים לכל צרכי החל מהדברים הקטנים ועד הדברים הגדולים" מופיעה התוספת הבאה שאינה מופיעה במסמך הנוסף: "כמו הוצאת תעודת זהות אחרי עשרות שנים שלא הייתה לי, מפגשים מהנים בחוף הים ובמסעדות". את המסמך הנוסף הוציאה המשיבה מרשות המיסים, משהוא צורף כאחד הנספחים בדיווח של המערערת לרשויות המס. נוסף על כך, המשיבה הגישה מסמכים רפואיים בעניינו של המנוח בשלב ההוכחות. בית המשפט המחוזי ציין כי המשיבה לא הציגה חוות דעת מומחים, לא לעניין מהימנות חתימות המנוח ולא לעניין מצבו הרפואי בעת שחתם על המסמכים.

בית המשפט המחוזי התייחס תחילה לטענה של הרחבת חזית שהעלתה המערערת בסיכומיה. המערערת טענה בהקשר זה כי כתב התביעה לא התייחס כלל למסמך המתנה, למסמך הנוסף או למצבו הקוגניטיבי של המנוח, ולמעשה אף לא הציג כל עילה ממשית; כי רק בשלב ההוכחות הגישה המשיבה את המסמך הנוסף וכן מסמכים רפואיים שונים; וכי הטענה לעניין כשירותו של המנוח נטענה לראשונה בשלב הסיכומים. המערערת הדגישה כי אף אם נודע למשיבה על מסמך המתנה והמסמך הנוסף רק לאחר שהוגש כתב התביעה, היה עליה לבקש לתקן את כתב התביעה; ובכל אופן לעניין מצבו הקוגניטיבי של המנוח, היה עליה להעלות את טענותיה כבר בשלב הגשת התביעה. בית המשפט דחה את טענת המערערת בדבר הרחבת חזית אסורה, בהתבסס על סעיף 4 לכתב התביעה שזו לשונו:

4" הנתבעת (המערערת-ע"ב) וגדעון ניצלו ככל הנראה את העובדה, כי התובעת (המשיבה-ע"ב), אשר הנו (כך במקור-ע"ב) בתו היחידה של המנוח, הנה אזרחית נורבגיה ומתגוררת דרך קבע בנורבגיה וקיימה אך ורק קשר טלפוני עם אביה וביקורים מעת לעת, והחתימו את המנוח על מסמכים בניגוד לדין או חמור מכך, זייפו את חתימתו של המנוח על גבי מסמכים, על מנת שיהיה בידיהם לגזול את עזבונו הצנוע של המנוח מבתו ולהעבירו על שמם, ללא תמורה ומבלי שהיו זכאים לעשות כן ובניגוד להוראות כל דין".

נקבע כי אמנם המשיבה לא ציינה במפורש בכתב התביעה כי מסמך המתנה זויף, אולם די בכך שהעלתה טענה בדבר זיוף אפשרי של מסמכים. בית המשפט המחוזי התייחס לכך שמסמך המתנה נחשף בפני המשיבה רק כאשר זו פנתה למרשם המקרקעין בבקשה לצלם מסמכים בעקבות הגשת הבקשה למתן צו מניעה זמני, וכי לא היתה יכולה לדעת על קיומו קודם לכן. כן הוסיף כי טענת ההגנה של המערערת נשענת על מסמך המתנה, ומשכך למשיבה קמה הזכות לטעון בנוגע למהימנותו. בית המשפט המחוזי לא התייחס לטענה בדבר הרחבת חזית בנוגע למצבו הקוגניטיבי של המנוח בעת שנערך מסמך המתנה.

4. לגופה של טענת מהימנות מסמך המתנה, המשיבה העלתה טענות כי מדובר במסמך מזויף, וזאת על סמך העובדה כי התגלו שתי גרסאות חתומות של אותו המסמך, אחת כאמור נושאת את התאריך 2.7.2014 והשניה את התאריך 30.6.2014, שתוכנן דומה אך אינו זהה. בית המשפט עמד על כך שלדבר קיומן של שתי גרסאות למסמך אין זכר בעדותה של לולה, בה תוארה חתימה על מסמך אחד בלבד, וכי לא היתה בפי המערערת תשובה מדוע קיימים שני מסמכים. לפי עדות לולה, המנוח הכתיב לה את תוכן מסמך

המתנה, ואת המסמך שכתבה בכתב ידה העבירה למזכירתה של המערערת על מנת שזו תקליד ותדפיס אותו. לאחר מכן חזרה לולה אל המנוח והוא חתם על מסמך המתנה המודפס. נקבע כי היה על המערערת לזמן את מזכירתה ליתן עדות, ומשלא עשתה כן יש להניח שעדותה של המזכירה היתה פועלת לרעתה. על כן, קבע בית המשפט המחוזי כי המערערת לא הציגה הסבר משכנע לקיומם של שני מסמכי מתנה.

נוסף על כך, בית המשפט המחוזי קבע כי הנוסח המשפטי של המסמך אינו מתיישב עם גרסת המערערת שלפיה המנוח הוא שהכתיב את תוכן המסמך. ועוד נקבע כי ציר הזמנים שעולה מגרסת לולה אינו מתיישב עם התאריכים שנושאים מסמך המתנה או המסמך הנוסף. לפי עדותה של לולה, עניין המתנה עלה ויצא אל הפועל במסגרת שלושה מפגשים בינה לבין המנוח: פגישה ראשונה שבה העלה המנוח בפני לולה את רצונו להעביר את הדירה למערערת ולגדעון (כמה ימים לאחר שהמנוח נכנס לבית האבות); פגישה שנייה שבה הכתיב המנוח לולה את נוסח מסמך המתנה (יומיים-שלושה לפני הפגישה השלישית); ופגישה שלישית שבה חתם המנוח על נוסח מודפס של מסמך המתנה ביום 2.7.2014. בית המשפט קבע כי השתלשלות האירועים לפי עדותה של לולה אינה מציגה לוח זמנים הגיוני, ובקובעו כן הסתמך על כך שהמנוח נכנס לבית האבות ביום 30.6.2014, שהוא היום שבו נחתם הסכם שיכון המנוח בבית האבות. בית המשפט עמד על כך שאף אם המנוח חתם בפני עו"ד מצקביץ על ייפוי כוח בלתי חוזר וכן על מסמך שנועד לרשויות המס, הרי שמסמך המתנה הוא שמקנה את הזכויות למערערת – וככל שנשמט הבסיס מתחתיו לא ניתן לעשות שימוש בייפוי הכוח. בית המשפט המחוזי אמנם הטיל ספק במהימנות מסמך המתנה, אולם לא קבע כי חתימות המנוח זויפו, והפנה את הזרקור כלפי שאלת כשירותו של המנוח: "נוכח טענות התובעת (המשיבה-ע"ב) באשר למצבו הרפואי, הנפשי והקוגניטיבי של המנוח, עולה שאלת כשירותו לחתום על מסמכים, לכתחילה. ככל שהמנוח לא היה כשיר לדעת ולהבין על מה הוא חותם, אין תוקף לחתימה והעברת הזכויות בדירה – בטלה".

5. לאחר דברים אלה, בית המשפט דן בשאלת גמירת הדעת של המנוח בעת מתן המתנה, ובחן אם במועד החתימה על מסמך המתנה היה המנוח במצב קוגניטיבי המאפשר לו לגבש גמירת דעת. בהקשר זה טענה המשיבה כי במשך זמן רב לפני מותו המנוח היה תלוי פיזית ונפשית באחרים ונזקק לטיפול סיעודי מקיף. כן טענה כי המנוח לא היה כשיר ברמה הקוגניטיבית, משסבל מדמנציה. המשיבה לא הציגה חוות דעת רפואית לעניין כשירותו הקוגניטיבית של המנוח, אלא הציגה מסמכים רפואיים שונים כאמור. בית המשפט המחוזי קבע כי משנפטר המנוח ממילא מומחה רפואי היה נאלץ לחוות דעתו על סמך המסמכים הרפואיים הקיימים. בית המשפט המחוזי קבע על יסוד

המסמכים הרפואיים שהוצגו לו שהמנוח לא היה כשיר, סבל מתפקוד קוגניטיבי לקוי והוגדר כ"דמנטי". עוד קבע בית המשפט המחוזי, כי המערערת ומשפחתה היו מודעים למצבו הרפואי הקשה של המנוח בעת החתימות על המסמכים, וכי בנסיבות אלה יש מקום לשקול את העברת נטל ההוכחה אל כתפי המערערת בעניין כשירותו הקוגניטיבית של המנוח; ולמצער אין מקום לעמוד על הצגת חוות דעת מומחה מטעם המשיבה.

בית המשפט המחוזי הוסיף ועמד על כך שהעובדה שהמנוח לא חזר בו מהמתנה עד שנפטר פועלת לחובתה של המערערת, ומחזקת את המסקנה בעניין אי-כשירותו הקוגניטיבית. למסקנה זו הגיע על סמך שיחה שניהל המנוח עם אחייניתו, נאוה פרסמן, ובה הוא מציין שגדעון ביקש שהדירה תועבר לידיהם והמנוח סירב – וזאת, לאחר שכבר נחתם מסמך המתנה. נקבע כי העובדה שהמנוח לא ציין בפני נאוה כי העניק את הדירה למערערת, מצביעה על האפשרות שלא היה מודע לכך שכבר עשה כן.

במצב דברים זה, הגיע בית המשפט המחוזי למסקנה כי המשיבה הוכיחה במידה מספקת העדר גמירת דעת מצד המנוח בעת שחתם על מסמך המתנה והמסמכים הנוספים. נקבע כי העברת הזכויות בדירה הותירה את המנוח חשוף לאפשרות שיאבד את מקום המגורים היחיד שלו ויישאר ללא קורת גג, וכל זאת ללא תמורה וכשמצבו הכספי רעוע. משכך, סבר בית המשפט כי מדובר במתנה בלתי מידתית הדורשת עמידה בנטל מיוחד להוכחת גמירת דעת מצד המנוח. לבסוף התייחס בית המשפט להתנהלות המערערת ומשפחתה וקבע כי התנהלותם מעוררת תמיהות, בין היתר על רקע שיפוץ שערכו בדירה לאחר שהמנוח עבר לבית האבות ולאחר שנחתם מסמך המתנה.

סופו של דבר, תביעת המשיבה התקבלה ובית המשפט הורה על ביטול העברת הזכויות בדירה למערערת, ועל השבת רישום הזכויות בדירה על שם המנוח. מכאן הערעור. יצוין בנקודה זו, כי משהוגש הערעור ונתבקש עיכוב ביצוע, הורה בית משפט זה כי המשיבה רשאית אמנם לרשום את הדירה על שם המנוח, אך זאת בד בבד עם רישום הערת אזהרה האוסרת על ביצוע דיספוזיציה בדירה עד להכרעה בערעור (השופט י' ענמית, 20.11.2016).

עיקר טענות הצדדים בערעור

6. טענתה העיקרית של המערערת היא כי בית המשפט המחוזי הכריע בהתבסס על הרחבת חזית אסורה. נטען כי האמור בכתב התביעה: "החתימו את המנוח על מסמכים בניגוד לדין" (ההדגשה שלי – ע'ב'), הוא עמום ואין בו כדי לבסס עילה שניתן להתגונן מפניה; וכי טענות שהציג בית המשפט המחוזי בפסק דינו כטענותיה של המשיבה נטענו

על ידה רק בשלב הסיכומים. עוד נטען בהקשר זה כי הסוגיות שעל יסודן הכריע בית המשפט המחוזי – קרי, שתי גרסאות למסמך המתנה ועניין מצבו הקוגניטיבי של המנוח – אין להן זכר בכתב התביעה והן מהוות הרחבת חזית אסורה. נטען כי ככל שהתגלתה למשיבה עובדה חדשה היא היתה מחויבת בתיקון כתב התביעה על מנת להגדיר מחדש את חזית המחלוקת; ואולם היא לא עשתה כן. המערערת מדגישה כי הביעה התנגדות להרחבת חזית אסורה בהזדמנות הראשונה.

בעניין שתי גרסאות מסמך המתנה, המערערת טוענת כי המסמך מיום 2.7.2014 צורף מטעמה לכתב ההגנה, ואילו המסמך מיום 30.6.2014 הוגש על ידי המשיבה רק בשלב ההוכחות, כ"אמבוש". לגופם של דברים, נטען כי הסיבה לשתי גרסאות מסמך המתנה היא שהמזכירה שהקלידה את נוסח המסמך הכינה מיוזמתה גם עותק "מרוכך" שממנו נשמטו דברים קשים שאמר המנוח על המשיבה. כן טוענת המערערת כי אין לזקוף לחובת לולה את העובדה שהעידה כי קיים מסמך מתנה יחיד, משמדובר באישה שהיתה בת 86 בעת מתן העדות. עוד מוסיפה המערערת כי שגה בית המשפט המחוזי כשקבע כי השתלשלות הזמנים שתיארה לולה איננה הגיונית; וזאת משום שהמנוח עבר לבית האבות כבר ביום 29.5.2014 לתקופת ניסיון, ולא ביום 30.6.2014 כפי שסבר בית המשפט. משכניסתו של המנוח לבית האבות התרחשה כחודש לפני שחתם על מסמך המתנה, ולא כיומיים לפני כן כפי שהניח בית המשפט (או באותו יום לפי תאריך המסמך הנוסף), הרי שציר הזמנים שתיארה לולה בעדותה הוא הגיוני וקוהרנטי. נוסף על כך נטען כי הניסוח ה"משפטי" היחיד שמופיע במסמך המתנה הוא ציון מספר הגוש והחלקה של הדירה, שאותו הוסיפה המזכירה כשהקלידה את המסמך. כן מדגישה המערערת כי בית המשפט לא קבע שהחתימות על גבי נוסחי מסמך המתנה אינן חתימותיו של המנוח.

המערערת מוסיפה כי הטענה לעניין מצבו הקוגניטיבי של המנוח עלתה רק בשלב הסיכומים, על אף שלא היתה כל מניעה לטעון אותה בשלב הגשת כתב התביעה. לגופו של עניין נטען כי העובדה שהמנוח חתם על מסמכים נוספים לאחר שחתם על מסמך המתנה, הן על יפוי הכוח הן על מסמך להגשה לרשויות המס, מעידה כי המנוח גמר בדעתו לתת את הדירה למערערת. עוד טוענת המערערת כי המסמכים הרפואיים לא הוצגו בשלב גילוי המסמכים אלא רק בשלב דיון ההוכחות; וכי הם אינם עוסקים במצבו הקוגניטיבי של המנוח בעת החתימה, אלא לכל היותר מציינים את המילה "דמנציה" כמחלת רקע, ובאחד המסמכים אף בצירוף סימני שאלה: "דמנציה??". בהתאם נטען כי בית המשפט המחוזי קבע קביעות עובדתיות בתחום הרפואה בעניין מצבו של המנוח, מבלי שהוצגה לו חוות דעת רפואית, ועל סמך מסמכים רפואיים שאינם נוגעים למועד שבו נחתם מסמך המתנה. נטען כי במצב דברים זה למערערת לא ניתנה אפשרות להיערך

לטענות בעניין זה כראוי, ובתוך כך לזמן עדים או להגיש חוות דעת רפואית מטעמה. בהקשר זה נטען כי פסק הדין אינו מתייחס כלל לכך שדמנציה היא מחלה הדרגתית, שתסמיניה מופיעים לסירוגין ובעוצמות משתנות.

עוד טוענת המערערת כי העובדה שנותן המתנה נפטר מטילה נטל כבד יותר על הטוען כנגד הענקת המתנה, משהמנוח אינו יכול עוד להעיד בעצמו. בהתאם, סבורה המערערת כי במצב זה יש לראות את המתנה כצוואה, ויש להחיל את הכללים שחלים על תביעה כנגד עיזבון. לעניין התנהלות המערערת ומשפחתה כלפי המנוח, נטען כי המערערת, גדעון ולולה הם היחידים שדאגו למנוח וטיפלו בו, וזאת לעומת בתו, המשיבה, שחיה את חייה בנורבגיה בניתוק מהמנוח במשך שנים רבות.

7. המשיבה סומכת את ידיה על פסק דינו של בית המשפט המחוזי. לטענתה חזית המחלוקת נפרשה במלואה בכתב התביעה, בין בהצגת עילת זיוף ובין בעילה של החתמת המנוח על מסמכים שלא כדין. המשיבה מדגישה כי המערערת צירפה בעצמה לכתב ההגנה שלה את הדיווח שהגישה לרשויות המס, אולם ללא הנספחים, שביניהם נמצא המסמך הנוסף. נטען כי משהמסמך הנוסף הוא נספח מבין הנספחים שהושמטו, הצגתו לא יכולה להוות הרחבת חזית. כן נטען כי משעה שהוגש מסמך המתנה על ידי המערערת, לא יכול להיות חולק כי מסמך זה וכל הנגזר ממנו מהווה חלק מחזית המחלוקת; וכי מטבע הדברים יכולה המשיבה לערער על מהימנותו, בין היתר באמצעות המסמך הנוסף. המשיבה טוענת כי היא הציגה את המסמך הנוסף יחד עם מסמכים נוספים במהלך דיון הוכחות, ואילו המערערת לא השמיעה הסתייגות או התנגדות להגשתם; ומשכך הסכימה האחרונה מכלל להרחבת גדר הדיון.

לעניין מצבו הקוגניטיבי של המנוח בעת החתימה על מסמך המתנה, נטען כי "מלכתחילה לא על כך נתלתה התביעה שהגישה התובעת (המשיבה – ע'ב') ולא דובר על בחינת כשרותו של המנוח [...]". נטען כי אין בהצגת המסמכים הרפואיים משום הרחבת חזית, משמסמכים אלה נועדו רק לחזק את הטענה שהופיעה בכתב התביעה שלפיה העברת הזכויות נעשתה שלא כדין ומבלי שניתנה הסכמתו של המנוח לכך; וכי ממילא המערערת לא התנגדה להצגתם. נוסף על כך, נטען כי המערערת בעצמה טענה בכתב הגנתה ל"הגיונה של המתנה" ובכך ביקשה להסתמך על גמירת דעתו של המנוח ביחס למתן המתנה. עוד הדגישה המשיבה כי המערערת ולולה לא סיפקו כל הסבר לכך שקיימים שני מסמכי מתנה חתומים, השונים בתוכנם והנושאים תאריך שונה. כן עמדה המשיבה על קביעת בית המשפט המחוזי כי עדותה של ולולה לא הציגה לוח זמנים קוהרנטי. עוד נטען כי עו"ד מצקביץ הוא שותפה העסקי של המערערת, שאף היא עורכת

דין במקצועה, וכי המערערת היא שחתומה כמאמתת חתימתו על כל המסמכים שמצויים בתיק רשם המקרקעין בעניין הדירה; וכי הדברים מדברים בעד עצמם.

דיון והכרעה

8. ליבת המחלוקת בין הצדדים נסובה על הרחבת חזית אסורה. המערערת טוענת שבכתב התביעה לא נמצא זכר לא למסמכי המתנה ולא למצבו הקוגניטיבי של המנוח, ועל כן שגה בית המשפט המחוזי כשהסתמך על אלה בפסק דינו. אקדים ואומר כבר כעת כי יש ממש בטענות המערערת לעניין הרחבת חזית אסורה, ודעתי היא כי דין הערעור להתקבל, כפי שיפורט.

השאלה הניצבת במרכז הערעור היא דיונית במידה רבה, אולם אין להמעט בחשיבותה. תכליתם של כללי הפרוצדורה היא להוות את המצע לקיומו של הליך משפטי ראוי והוגן, על מנת להשיג תוצאה נכונה ופתרון צודק של הסכסוך. אין משמעות הדבר כי יש ליישם את הכללים באופן פורמליסטי ונוקשה, אך מנגד גם גמישות יתר עלולה לסכל את עשיית הצדק; ובית המשפט נדרש להפעיל שיקול דעת בהתאם, כל מקרה לפי נסיבותיו.

כידוע, תפקידם של כתבי הטענות הוא לשמש מסגרת הגודרת את חזית המחלוקת בין הצדדים, וזאת בין היתר על מנת לקדם עקרונות של יעילות הדיון, ולאפשר לנתבע להתגונן כראוי אל מול טענות יריבו (ראו: יששכר רוזן-צבי ההליך האזרחי 401 (2015)). על הצדדים בהליך האזרחי לבחור טענותיהם בקפידה, ולהציג את הפלוגתאות באופן ברור ומפורש. אי-הקפדה על כתיבה בהירה של כתבי הטענות מקשה על הבנת המחלוקת ומייצרת סרבול וחוסר יעילות של ההליך המשפטי. הדברים נכונים ביתר שאת לגבי התובע, אשר יוזם את ההליך וקובע את בסיס המחלוקת (ע"א 1653/08 ליפץ נ' בנק לאומי לישראל בע"מ, פסקה 5 (14.11.2011)).

9. תקנה 9(5) לתקנות סדר הדין האזרחי, תשמ"ד-1984 (להלן: התקנות), קובעת כי על כתב התביעה להכיל את "העובדות העיקריות המהוות את עילת התובענה, ואימתי נולדה". עם הוראה זו משתלבת תקנה 71(א) המורה כי "כתב טענות יכיל את הרצאת העובדות המהותיות בלבד, שבעל הדין מסתמך עליהן בתביעתו או בהגנתו, לפי הענין, אך לא את הראיות הבאות להוכיח אותן". לעניין הצגת העילה המשפטית בכתבי הטענות, הגישה שהיתה נהוגה בעבר היא שבית משפט לא יפסוק על סמך עילה השונה מזו אשר נטענה בכתב התביעה (ע"א 11/62 חכמוב נ' סטולר, פ"ד טז 1395, 1400 (1962)). עם השנים נפסק כי בית המשפט אינו מנוע מלעשות שימוש בעילה משפטית שלא הועלתה

בטיעוני הצדדים, אולם יש להתייחס לכך כאל צעד חריג שבו יש לנקוט רק במקרים מיוחדים כשהצדק דורש זאת, "ומכל מקום, מחובתו של בית המשפט לבדוק, לפני שיפעיל את סמכותו בכיוון זה על-פי יוזמתו, האם העובדות המקימות את העילה המשפטית, אשר ניתן לדעתו להיזקק לה, אכן נטענו במפורש בכתב התביעה, ולא רק ניתן להסיק במשתמע ממה שנאמר על-ידי הצדדים או העדים במהלך המשפט" (ע"א 536/89 פז חברת נפט בע"מ נ' לויטין, פ"ד מו(3) 617, 625 (1992) (להלן: עניין פז); וראו גם: ע"א 11771/04 לשכת עורכי הדין בישראל נ' הארגון הבינלאומי של עורכי דין ומשפטנים יהודים, פסקה 19 (22.1.2007)).

בשנים האחרונות גישה זו רוככה אף יותר, וכיום מקובל כי כאשר התובע הציג את כל העובדות המגבשות את עילת התביעה, אין תביעתו נדחית "רק משום שלא נתן לעילה את ה'כותרת' המשפטית המתאימה ולא הפנה לחוק שממנו נובעת זכות תביעתו" (ע"א 6157/08 אסמאעיל נ' מילאדי, פסקה 10 (5.9.2011) (להלן: עניין מילאדי); (ע"א 7183/13 ברק נ' דלתא קפיטל גרופ בע"מ, פסקה 15 (12.7.2015)); וכן "לא הכותרת המשפטית לעילת התביעה היא הטענה הבהרה והתייחסות מבראשית בכתב התובענה, אלא העובדות המקימות עילה כזו" (ע"א 794/86 החברה המרכזית לשכון ולבנין בע"מ נ' פינק, פ"ד מד(1) 226, 231 (1990)). האבחנה החשובה בנוגע למופיע בכתב התביעה היא בין עילה משפטית, לבין טענות עובדתיות – כאשר על האחרונות לבית המשפט אין סמכות להוסיף. בית המשפט רשאי לדון מיוזמתו במשמעות המשפטית הנגזרת מהמסכת העובדתית אשר נפרשה לפניו, אולם בכל הנוגע לעובדות המרכיבות את עילת התביעה – בית המשפט אינו יכול לגלותן בעצמו, ומקל וחומר שאין הוא יכול לסמוך עליהן בפסק דינו (ראו למשל: עניין מילאדי, פסקה 10; עניין פז, בעמוד 625). בהקשר זה הדברים הבאים של השופט זילברג יפים גם כיום אף שנכתבו לפני עשורים רבים:

"...אם העובדה לא נטענה כלל על-ידי התובע, ולא שימשה מעולם עילה לתביעתו, אין בית המשפט ... רשאי לגלותה, ביוזמת עצמו, מתוך חומר הדיון, ואין הוא יכול לסמוך עליה בפסק-הדין הניתן על-ידו. שאם לא תאמר כן - יצא הנתבע מקופח בסדרי ההגנה שלו, שכן אין לצפות ממנו כי יחזה מראש, או יכחיש מראש, את העובדות העתידות להתגלות במהלך הדיון, ואשר לא נטענו נגדו בכתב התביעה, ונמצא הוא מפסיד, כמודה שלא מדעת, על סמך עובדות שלא היתה לו כלל אפשרות או שהות להכחישן" (ע"א 33/49 אליקים נ' אליעזרוב פד"י ג' 195 (1950); וראו גם: רע"א 7288/12 רוזן נ' אברמוביץ, פסקה י"א (23.10.2012); ע"א 4839/92 גז נ' כץ, פ"ד מח(4) 762, 749 (1994)).

ומן הכלל אל הפרט.

10. פסק דינו של בית המשפט המחוזי נסמך על קביעה עובדתית שלפיה המנוח לא היה כשיר מבחינה קוגניטיבית בעת הרלוונטית וממילא לא היה בעל גמירת דעת להורות ולחתום על מסמך המתנה. אלא שטענה בנוגע לכשירותו הקוגניטיבית של המנוח – שהיא טענה עובדתית – לא נטענה כלל בכתב התביעה ולא היתה חלק מחזית המחלוקת בין הצדדים. קביעת בית המשפט המחוזי בדבר אי-כשירותו של המנוח לחתום על מסמך המתנה נעשתה על בסיס הרחבת חזית, מבלי שניתנה למערערת הזדמנות להתגונן בעניין זה; ובכל מקרה, גם בלא שהונחה לקביעה זו תשתית ראייתית ראויה. ועתה ארחיב.

בכתב התביעה אין זכר לטענה בעניין מצבו הקוגניטיבי של המנוח, לא בכלל ולא לעניין השלכת מצבו על גמירת דעתו, על אף שלא היתה כל מניעה מצד המשיבה להעלות טענות ממין זה, ככל שהיה להן יסוד. סעיף 4 לכתב התביעה שכבר צוטט לעיל מתאר כאמור את עילת התביעה כך: „והחתימו את המנוח על מסמכים בניגוד לדין או חמור מכך, זייפו את חתימתו של המנוח על גבי מסמכים, על מנת שיהיה בידיהם לגזול את עזבונו הצנוע של המנוח מביתו ולהעבירו על שמם, ללא תמורה ומבלי שהיו זכאים לעשות כן ובניגוד להוראות כל דין“. הטענות „החתימו את המנוח על מסמכים בניגוד לדין“ או „מבלי שהיו זכאים לעשות כן ובניגוד להוראות כל דין“ הן טענות כלליות, שכמה שלא נהפוך בהן ונמתח את מובנן – אין בהן ולו רמז לעניין כושרו הקוגניטיבי של המנוח. אף בסיכומיה בשלב הערעור מבהירה המשיבה שלא טענה לבחינת כשירותו של המנוח, וכי לא על כך „נתלתה“ תביעתה. המשיבה העלתה טענות בעניין כשירותו של המנוח בשלב הסיכומים בפני בית המשפט המחוזי. על טענות אלה מצד אחד, ועל המסמכים הרפואיים שצירפה בשלב ההוכחות מצד שני, ביסס בית המשפט המחוזי את פסק דינו. למערערת לא ניתנה הזדמנות להתגונן מפני טענה זו, שהכריעה את פסק הדין.

די בדברים אלה על מנת לקבל את הערעור ולבטל את פסק דינו של בית המשפט המחוזי שרובו ככולו נסמך על טענה שלא נטענה בכתב התביעה. אך לא אסתפק בכך.

11. גם לגופם של דברים לא היה יסוד לקבוע את שקבע בית המשפט המחוזי לעניין מצבו הקוגניטיבי של המנוח. כאמור, הסוגיה לא נטענה בכתבי הטענות, ולא הוגשה כל חוות דעת רפואית מטעם מי מהצדדים. המסמכים הרפואיים הוגשו בשלב ההוכחות, ולא ניתנה כל התייחסות מקצועית לתוכן המופיע בהם. אף על פי כן, קבע בית המשפט כי המנוח לא היה כשיר מבחינה קוגניטיבית ומשכך הוא נעדר גמירת דעת לחתום על מסמך המתנה. כידוע, היקף התערבותה של ערכאת הערעור בממצאי עובדה ומהימנות שנקבעו בערכאה הדיונית הוא מוגבל, והדבר ייעשה רק במקרים חריגים, למשל כאשר נפל בהכרעתה של הערכאה הדיונית פגם היורד לשורשו של עניין, או כשהדברים אינם מבוססים על פניהם. (ראו: ע"א 2853/16 עו"ד משעלי נ' מתישבי שריד אגודה שיתופית

להתיישבות קהילתית בע"מ, פסקה 21 (2.11.2017); ע"א 9248/05 מתן י. מערכות תקשורת ואיתור בע"מ נ' מילטל תקשורת בע"מ, פסקה 19 (22.8.2006); ע"א 3601/96 בראשי נ' עיזבון המנוח זלמן בראשי, פ"ד נב(2) 582, 594 (1998)). עניינו אמנם נמנה עם אותם מקרים חריגים.

בית המשפט המחוזי קבע קביעות עובדתיות לעניין מצבו הרפואי של המנוח בלא שהונחה לכך תשתית נאותה, ותוך שסבר כי אין צורך בחוות דעת מומחה: "ממילא ובשל מות המנוח, היה המומחה נאלץ להישען ולחוות דעתו על סמך מסמכים רפואיים הקיימים ולמעשה דעתו המקצועית נשענת על כלי משני". דעתי שונה. אמנם בחינת מצבו הרפואי של המנוח בסמוך למועד החתימה על מסמך המתנה דורשת הסתמכות על המסמכים הרפואיים הקיימים, שכן אין עוד אפשרות להעמיד את המנוח לבדיקה בפני מומחה רפואי. אולם בכך לא סגי; נדרש ידע רפואי, ניסיון ומקצועיות בתחום, לצורך ניתוח תוכנם של המסמכים הרפואיים ומשמעותם. השאלות הרפואיות שהיה מקום להידרש אליהן הן, למשל, משמעות כל אחד מהמסמכים הרפואיים ואם ניתן להסיק מהם כי המנוח אכן סבל מדמנציה; מאפייני מחלת הדמנציה, לרבות הדרגתיותה ועוצמתה; ואם ניתן ללמוד מהמסמכים הרפואיים, ובעיקר מן המסמך הרפואי מיום 23.6.2014 שנערך כשבוע לפני שנחתם מסמך המתנה, אם המנוח לא היה כשיר מבחינה קוגניטיבית ליתן את המתנה. אמנם בית המשפט אינו כבול לממצאים שעולים מחוות דעת מומחה (וראו למשל: ע"א 1822/18 פלד נ' ביטון, פסקה 9 (1.5.2019)), אולם על מנת להכריע בשאלה עובדתית רפואית נדרשת תשתית ראייתית נאותה; ובהתאם, התקנות מורות כי בעל דין המעוניין להוכיח עניין שברפואה יצרף לכתב טענותיו חוות דעת מומחה או תעודת רופא (תקנה 127 לתקנות).

זאת ועוד. בית המשפט המחוזי הוסיף כי במסמכים הרפואיים "קיימת אבחנה באשר למצבו הקוגניטיבי הירוד של המנוח ודי בהם כדי להטיל ספק בגמירת דעתו של המנוח". הטלת ספק איננה רף ההוכחה הנדרש בהליך אזרחי, והמרחק בין הספק העולה מן המסמכים הרפואיים לבין עמידה בנטל להוכיח במאזן ההסתברויות כי המנוח לא היה כשיר מבחינה קוגניטיבית לחתום על מסמך המתנה הוא רב עד מאד. הלכה למעשה בית המשפט הפך את נטל ההוכחה. זאת, חרף החזקה שלפיה "כל אדם כשר לפעולות משפטיות, זולת אם נשללה או הוגבלה כשרות זו בחוק או בפסק דין של בית משפט" (סעיף 2 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962). חזקה היא שאדם כשר לעשיית פעולות משפטיות, בהן התקשרות בחוזה מתנה, והכופר בכשירות זו עליו הראיה (ראו: ע"א 1212/91 קרן לב"י נ' בינשטוק פ"ד מח(3) 705, 716 (1994)). כן נפסק כי הנטל לסתור חזקת כשירות לאחר מותו של אדם הוא כבד ביותר (ראו והשוו: ע"א 724/87 כלפה נ' גולד פ"ד מח(1) 22, 30 (1993)), ולא די בהעלאת ספקות גרידא על מנת

לעמוד בנטל זה (ראו והשוו: ע"א 279/87 רובינוביץ נ' קרייזל פ"ד מג(1) 760, 763 ((1989)).

12. הנה כי כן, המשיבה לא עמדה בנטל ההוכחה המוטל על שכמו של התובע בהליך אזרחי: לא הוכח כי המסמכים זויפו, ולא הוכח כי מצבו הקוגניטיבי של המנוח לא איפשר לו ליתן את המתנה בגמירת דעת. יוסף לכך כי העובדה שהמנוח חתם על ייפוי כוח בלתי חוזר בפני עו"ד מצקביץ בהזדמנות אחרת, ארבעה וחצי חודשים לאחר שחתם על מסמך המתנה, יש בה כדי לתמוך במסקנה כי מסמך המתנה מבטא את רצונו של המנוח. זאת ועוד, אף אם נקבל שהטענות בעניין שתי הגרסאות למסמך המתנה אינן בגדר הרחבת חזית אסורה, הרי שעצם קיומם של שני מסמכים חתומים על ידי המנוח אין בו כשלעצמו כדי להוכיח שהמנוח לא התכוון ליתן את המתנה; כאשר יודגש שהן מסמך המתנה הן המסמך הנוסף מעידים על כוונה ברורה ורצון חד משמעי ליתן את הדירה במתנה למערערת. יתר על כן, לא מצאתי כי לוח הזמנים העולה מעדותה של לולה מעורר קושי, משהמנוח נכנס לבית האבות כחודש לפני שחתם על מסמך המתנה; וכן לא מצאתי כי מסמך המתנה מנוסח באופן "משפטי" שממנו עולה כי לא ייתכן שהמנוח הוא שניסחו.

מכל מקום, משלא הוכח כי המנוח לא חתם על מסמכי המתנה או שלא היה כשיר קוגניטיבית, אין בסיס לקבוע כי מסמך המתנה לא משקף את רצונו של המנוח, שאינו בחיים ואינו יכול להגן על רצונו. לכך יוסף כי המתנה נושאת עמה מידה לא מבוטלת של היגיון. הצדדים מטיחים זו בזו טענות ועלבונות לעניין מידת הדאגה והקרבה למנוח. אף מבלי להידרש לטיב היחסים של כל אחד מן הצדדים עם המנוח, המשיבה נולדה וחייה את חייה בנוורבגיה, הרחק מן המנוח אף אם עמדה עימו בקשר. מי שהיו יכולים לסייע למנוח, ללוותו ולדאוג לצרכיו, וכן עשו זאת בפועל כעולה מן המסמכים, בין היתר בליווי לבתי חולים ובקשר מול בית האבות, הם המערערת ומשפחתה. ולא באתי לומר בכך דבר על הקשר או הקרבה בין המשיבה למנוח, אלא לומר כי החלטת המנוח ליתן במתנה את הדירה למערערת ולמשפחתה היא על פניה גם החלטה סבירה והגיונית.

בהינתן כל האמור, אציע כאמור לחבריי שהערעור יתקבל, פסק הדין נושא הערעור יבוטל, ומשמע כי הדירה תשוב ותירשם על שם המערערת. עוד אציע לחבריי כי המשיבה תישא בהוצאות המערערת בסך 30,000 ש"ח.

ש ו פ ט ת

השופט נ' סולברג:

אני מסכים.

ש ו פ ט

השופט ד' מין:

אני מסכים.

ש ו פ ט

הוחלט כאמור בפסק דינה של השופטת ע' ברון.

ניתן היום, י"ט באב התשע"ט (20.8.2019).

ש ו פ ט

ש ו פ ט ת

ש ו פ ט